

Marcin RACHWAŁ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-2949-1328

Obraz rocznic historycznych w systemie oświaty RP na przykładzie edukacji obywatelskiej

Streszczenie: Przedmiot artykułu stanowią rocznice historyczne w systemie oświaty RP. Z uwagi na rozległość podjętego zagadnienia badawczego rozważania ograniczono do jednego z przedmiotów, tj. edukacji obywatelskiej realizowanej w szkołach ponadpodstawowych (liceach ogólnokształcących i technikach). Autor niniejszego tekstu pod pojęciem edukacji obywatelskiej ujął dwa przedmioty: wiedzę o społeczeństwie na poziomie podstawowym (podstawa programowa z 2018 roku), historię i teraźniejszość (podstawa programowa z 2022 roku). Celem badań było ustalenie zakresu i sposobu prezentowania rocznic historycznych podczas lekcji edukacji obywatelskiej. Podjęty problem badawczy brzmi następująco – w jakim zakresie zmiany podstaw programowych edukacji obywatelskiej w badanych szkołach ponadpodstawowych dotyczyły problematyki prezentowania rocznic historycznych? Przyjęte założenia metodologiczne wpłynęły na wybór zastosowanych metod badawczych. Wśród nich podstawowe znaczenie miały następujące: metoda analizy i krytyki piśmiennictwa (źródeł), metoda badania dokumentów, metoda komparatystyczna, podejście systemowe.

Wyniki badań wskazują, iż podstawy programowe edukacji obywatelskiej z lat 2018 i 2022 dość istotnie się różniły pod względem obecności rocznic historycznych. Rozporządzenie z 2018 roku bazowało na perspektywie charakterystycznej dla nauk społecznych, w ramach której podstawowym celem analizowanego przedmiotu było kształtowanie umiejętności i kompetencji obywatelskich. Nie oznacza to, iż w ogóle nie było przestrzeni do podejmowania zagadnienia rocznic historycznych, niemniej jednak nie stanowiły one głównego przedmiotu poznania. Inaczej sytuacja wyglądała w przypadku podstawy programowej z 2022 roku. W tym przypadku rocznice historyczne stanowiły ważny komponent kształcenia obywatelskiego, co miało związek z przyjęciem nowego modelu edukacji obywatelskiej, tj. modelu narodowo-konserwatywnego.

Słowa kluczowe: rocznice historyczne, system oświaty, edukacja formalna, podstawa programowa, edukacja obywatelska, wiedza o społeczeństwie, historia i teraźniejszość

Uwagi wprowadzające

Wartykule podjęto zagadnienie rocznic historycznych w systemie oświaty RP¹. W tym kontekście należy podkreślić, iż kwestia wyznaczająca zakres badań jest prezentowana na każdym etapie edukacji, jak również na wielu przedmiotach. Z uwagi na rozległość zagadnienia badawczego zdecydowano się na ograniczenie rozważań

¹ Rocznice historyczne dotyczą przeszłości, stanowią okazję do przywołania i upamiętnienia określonych wydarzeń czy osób, aczkolwiek w tym obszarze dochodzi również do kontrowersji i sporów (Zob. szerzej: Wolff-Powęska, 2007, s. 3–44). Polityka historyczna (pamięci) jest obecna również w praktyce szkolnej. Poza realizacją podstawy programowej i programów nauczania „warto odnotować w tym miejscu: tradycyjne szkolne akademie z okazji rocznic ważnych wydarzeń historycznych, projekcje filmów, organizowanie szkolnych konkursów historycznych i plastycznych itp.” (Stobiecki, 2016, s. 188).

do edukacji obywatelskiej. Tym samym w procesie badań uwzględniono obraz rocznic historycznych w systemie oświaty RP na przykładzie edukacji obywatelskiej realizowanej w szkołach ponadpodstawowych (liceach ogólnokształcących i technikach). W dalszej kolejności należy wyjaśnić, iż Autor niniejszego artykułu przyjął założenie, zgodnie z którym pod pojęciem „edukacja obywatelska” należy rozumieć wyodrębniony przedmiot, jakim tradycyjnie była Wiedza o społeczeństwie (WOS). Z uwagi jednak na zmiany organizacyjne w systemie oświaty RP, od 2022 roku w miejsce WOS-u realizowanego na poziomie podstawowym (w analizowanych szkołach ponadpodstawowych) wprowadzono nowy przedmiot – Historię i teraźniejszość (HiT). Od 1 września 2025 roku ostatni z wymienionych przedmiotów jest wycofywany ze szkół – w jego miejsce zostały wprowadzone zajęcia o nazwie Edukacja obywatelska (Rozporządzenie-a). Wskazane reformy same w sobie są ciekawym poznawczo i ważnym społecznym zagadnieniem. Dlaczego tak często następują zmiany w zakresie nazw, a co jeszcze istotniejsze, podstaw programowych edukacji obywatelskiej w Polsce? Z uwagi na już zasygnalizowane założenie metodologiczne (dookreślone w dalszej części uwag wprowadzających) w niniejszym szkicu nie została podjęta całościowa próba odniesienia się do tak zarysowanego problemu badawczego, jednakże przywołana kwestia z całą pewnością warta jest kompleksowego opracowania naukowego.

Celem niniejszego tekstu jest ustalenie zakresu i sposobu prezentowania rocznic historycznych podczas lekcji edukacji obywatelskiej w szkołach ponadpodstawowych. Jak już wspomniano, badania objęły podstawy programowe obowiązujące w liceach ogólnokształcących i technikach. Dodatkowo należy dookreślić, iż w rozważaniach uwzględniono podstawy programowe edukacji obywatelskiej z 2018 (WOS) i 2022 roku (HiT), które obowiązywały na poziomie podstawowym.

Podstawy programowe edukacji obywatelskiej na poziomie podstawowym w badanych szkołach ponadpodstawowych ulegały częstym zmianom. Biorąc pod uwagę wyłącznie lata 2018–2025 należy zaakcentować, iż uprawnione podmioty władzy publicznej wydały kilka rozporządzeń, które określały m.in. zakres treści programowych badanych zajęć edukacyjnych. Stosowne rozporządzenia ustanowiono w latach: 2018, 2022, 2024 (obszerna zmiana rozporządzenia z 2022 r.), 2025. Wstępnie powody takiej sytuacji zostały wyjaśnione w jednym z wcześniej opublikowanych artykułów naukowych (Rachwał, 2024, s. 281–294). W tym miejscu można natomiast skonkretyzować rozważania do następującego problemu badawczego – w jakim zakresie zmiany podstaw programowych edukacji obywatelskiej w badanych szkołach dotyczyły problematyki prezentowania rocznic historycznych? Innymi słowy, czy podczas badanych zajęć edukacyjnych mamy do czynienia z ustalonym kanonem rocznic historycznych i sposobem ich prezentacji, czy wdrażane reformy w istotny sposób zmodyfikowały przywołane kwestie? Stosownie do tak wyartykułowanego problemu badawczego sformułowano następujące pytania szczegółowe:

- w jakim zakresie problematyka rocznic historycznych była obecna w podstawie programowej edukacji obywatelskiej z 2018 roku?
- w jakim zakresie przyjęcie podstawy programowej edukacji obywatelskiej z 2022 roku wpłynęło na sposób prezentacji rocznic historycznych?
- czy w badanych szkołach ponadpodstawowych występował jednolity model edukacji obywatelskiej?

Przyjęte założenia metodologiczne zdeterminowały wybór metod badawczych. W tym zakresie podstawowe znaczenie miały: metoda analizy i krytyki piśmiennictwa (zastosowana w celu wyboru obszaru badań), metoda badania dokumentów (analizie podlegały rozporządzenia określające podstawy programowe edukacji obywatelskiej), metoda komparatystyczna (znalazła zastosowanie w końcowym etapie badań, aby wykazać zakres podobieństw i różnic w sposobie ujęcia i prezentacji rocznic historycznych w podstawach programowych z 2018 i 2022 roku). Ponadto należy wskazać na zastosowanie podejścia systemowego. Edukacja obywatelska jako element systemu oświaty RP zasadniczo charakteryzuje się pewnym zakresem autonomii (Nowosad, Segiet, 2025)², niemniej jednak warto pamiętać o licznych powiązaniach z innymi podsystemami systemu społecznego, np. z polityką.

Początek tekstu został poświęcony na wyartykułowanie założeń metodologicznych niniejszego artykułu. W dalszej kolejności przybliżono istotę i miejsce edukacji obywatelskiej w systemie oświaty RP. Kolejne dwa punkty to część badawcza, w ramach której zaprezentowano zagadnienie obecności rocznic historycznych w podstawach programowych edukacji obywatelskiej z lat 2018 i 2022. Całość wieńczy podsumowanie, gdzie podjęto próbę odniesienia się do problemu badawczego i pytań szczegółowych.

Istota i miejsce edukacji obywatelskiej w systemie oświaty RP

W tym miejscu warto krótko rozważyć istotę edukacji obywatelskiej, jak również ukazać jej miejsce w systemie oświaty RP. Przywołane obszary badań są złożone i wielowątkowe, stąd w niniejszym fragmencie tekstu skupiono się wyłącznie na tych kwestiach, które mają kluczowe znaczenie w kontekście podjętego problemu badawczego.

Pozostając na ogólnym poziomie rozważań można przyjąć założenie, iż istotą edukacji obywatelskiej jest przygotowanie jednostek do pełnienia jednej z ról społecznych, tj. roli obywatela. „Dobrze funkcjonująca edukacja obywatelska to taka, która przekładać się ma na wiedzę, umożliwiającą profesjonalne, a zarazem krytyczne uczestniczenie w życiu publicznym. Kształtować ma także umiejętności oraz postawy prodemokratyczne. Obywatel powinien zatem zostać wyposażony w kompetencje pozwalające mu włączyć się w debatę oraz działania dotyczące wspólnych spraw. Do wspomnia-

² Wskazaną kwestię można zobrazować na przykładzie autonomii nauczyciela, która ma granice i dotyczy wybranych aspektów wykonywania zawodu. „Z jednej strony nauczyciel, mający podmiotowość w systemie oświaty, zobowiązany jest do realizacji w całości podstawy programowej (cele, treści nauczania i efekty kształcenia), z drugiej – mający możliwość wyboru programu nauczania, podręcznika i innych materiałów dydaktycznych (na dany cykl edukacyjny), sposobu realizacji zajęć (metodyki), programu wychowawczego, respektującego wartości wskazane w prawie oświatowym. Jest to autonomia funkcjonalna, natomiast autonomia merytoryczna dotyczy możliwości wprowadzenia dodatkowych treści w stosunku do podstawy programowej. Ujmując syntetycznie, autonomia nauczyciela może przejawiać się w trzech podstawowych obszarach działalności szkoły: dydaktycznym, wychowawczym, w organizacji i zarządzaniu” (Maj, 2022, s. 16). Z kolei w Karcie Nauczyciela określono, iż „[n]auczyciel w realizacji programu nauczania ma prawo do swobody stosowania takich metod nauczania i wychowania, jakie uważa za najwłaściwsze spośród uznanych przez współczesne nauki pedagogiczne, oraz do wyboru spośród zatwierdzonych do użytku szkolnego podręczników i innych pomocy naukowych” (Ustawa-a, art. 12 ust. 2).

nych wyżej kompetencji, oprócz wiedzy i aktywnie stosowanych umiejętności, zaliczyć jeszcze należy wartości oraz ukierunkowanie na zmianę” (Lubik-Reczek, 2024, s. 130). Nawiązując do zacytowanej definicji edukacji obywatelskiej należy zaznaczyć, iż jej efektem powinna być wiedza, umiejętności, kompetencje, a także postawy i wartości. „Edukacja obywatelska zawiera w sobie zarówno komponent kształcenia (zdobycia wiedzy o instytucjach i procedurach życia politycznego), jak i wychowania (wykształcenia szeregu dyspozycji, cnót i postaw, związanych z praktyką demokratycznego obywatelstwa)” (Hildebrandt-Wypych, 2012, s. 113). Z pewnością wybór konkretnych rocznic historycznych, jak również sposób ich ukazania może mieć wpływ na postawy i wartości młodych obywateli, którzy uczęszczają do placówek składających się na system oświaty RP. W tym miejscu należy dodać, iż obejmuje on szeroki zakres podmiotów, w tym szkoły podstawowe i ponadpodstawowe (Ustawa-b, art. 2 pkt 2).

Poruszając kwestię edukacji obywatelskiej w systemie oświaty RP należy zaznaczyć, iż w tym przypadku mamy do czynienia z edukacją formalną. Zgodnie z ustawą o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, edukacja formalna to „kształcenie realizowane przez publiczne i niepubliczne szkoły oraz inne podmioty systemu oświaty, uczelnie oraz inne podmioty systemu szkolnictwa wyższego i nauki, w ramach programów, które prowadzą do uzyskania kwalifikacji pełnych, kwalifikacji nadawanych po ukończeniu studiów podyplomowych [...], albo kwalifikacji w zawodzie [...]” (Ustawa-c, art. 2 pkt 2).

W szkołach podstawowych elementy edukacji obywatelskiej są podejmowane na wielu przedmiotach³, niemniej jednak podstawowe znaczenie ma Wiedza o społeczeństwie, która jest realizowana w wymiarze dwóch godzin tygodniowo w klasie VIII (Rozporządzenie-b, zał. nr 1). Z punktu widzenia założeń metodologicznych niniejszego artykułu najistotniejsze znaczenie ma kwestia edukacji obywatelskiej na poziomie szkół ponadpodstawowych. Zgodnie z podstawą programową z 2018 r., w czteroletnim liceum ogólnokształcącym i pięcioletnim technikum obowiązkowo była realizowana Wiedza o społeczeństwie na poziomie podstawowym. W wyniku reformy z 2022 r. wskazane zajęcia edukacyjne zostały zastąpione nowym przedmiotem o nazwie Historia i terazniejszość. W tym miejscu warto dodać, iż Wiedza o społeczeństwie mogła być realizowana także na poziomie rozszerzonym, niemniej jednak taki wariant nie dotyczył wszystkich uczniów, a tylko tych, którzy uczęszczali do klas z rozszerzonym WOS-em. Z tego względu, jak również z uwagi na rozległość zagadnienia, zdecydowano się na uwzględnienie podstaw programowych edukacji obywatelskiej na poziomie podstawowym (WOS – 2018, HiT – 2022), który był obowiązkowy dla wszystkich uczniów badanych szkół ponadpodstawowych. Wiedza o społeczeństwie była realizowana w wymiarze dwóch godzin tygodniowo w całym okresie nauczania (Rozporządzenie-c, zał. nr 4 i 5), natomiast w przypadku przedmiotu Historia i terazniejszość liczba godzin wynosiła trzy w analogicznym okresie (Rozporządzenie-d, zał. nr 1 i 2).

Konkludując syntetyczne uwagi na temat istoty i miejsca edukacji obywatelskiej w systemie oświaty RP warto zaakcentować trzy kwestie. Po pierwsze, tego typu kształcenie ma długą historię w Polsce. Podkreślone to zostało m.in. w komentarzu metodycznym do podstawy programowej przedmiotu Edukacja obywatelska. „[W] polskim

³ Można przyjąć założenie, iż edukacja obywatelska (niezależnie od poziomu kształcenia) jest zadaniem wszystkich nauczycieli (Zob. szerzej: *Edukacja obywatelska...*, 2012).

systemie edukacji uczenie obywatelskie i kształcenie postaw świadomej partycypacji publicznej ma długą tradycję. Znaczenie edukacji obywatelskiej i społecznej dostrzegano w polskich szkołach już w okresie II Rzeczypospolitej. Obecnie wprowadzany przedmiot edukacja obywatelska może zatem nawiązywać do tradycji uczenia obywatelskiego, które powstały w okresie dwudziestolecia międzywojennego, a rozwijane były po 1989 roku jako zajęcia z wiedzy o społeczeństwie” (Małek i in., 2025, s. 5). Po drugie, w systemie oświaty RP zdecydowano się na wyodrębnienie osobnego przedmiotu, w ramach którego jest realizowana edukacja obywatelska⁴. W poszczególnych państwach sytuacja może być ukształtowana w różny sposób, tj. albo zostaje wyodrębniony osobny przedmiot, albo wskazane zagadnienia podejmowane są przez nauczycieli wielu przedmiotów. „[W] systemach edukacji wielu państw podejmowane są próby kształtowania wiedzy, postaw i umiejętności obywatelskich – czy to w postaci ścieżek realizowanych w trakcie kształcenia różnych przedmiotów, czy jako oddzielne zajęcia edukacyjne” (Małek i in., 2025, s. 5). Po trzecie, edukacja obywatelska (odpowiednio zaplanowana i realizowana) ma istotne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania państwa demokratycznego, jak również społeczeństwa obywatelskiego, które stanowi niezbędne uzupełnienie wymiaru instytucjonalno-prawnego demokracji (Rachwał, 2010). Celem edukacji obywatelskiej jest bowiem „zrozumienie zasad funkcjonowania demokratycznego państwa, kształtowanie postaw i umiejętności, w wyniku których możliwe staje się zaangażowanie obywatelskie. Ponadto, dzięki tej edukacji, obywatele zdobywają umiejętność artykułowania własnych i grupowych interesów, krytycznego myślenia, wspierają tolerancję i ochronę praw człowieka” (Gierszewski, 2017, s. 8).

Rocznice historyczne w podstawie programowej edukacji obywatelskiej z 2018 roku

Zgodnie z podstawą programową Wiedzy o społeczeństwie z 2018 roku uczniowie realizowali cele kształcenia (wymagania ogólne) w następujących obszarach: wiedza i rozumienie, wykorzystanie i tworzenie informacji, rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów, komunikowanie i współdziałanie (Rozporządzenie-e). W żadnym z tych obszarów nie nawiązano wprost do problematyki rocznic historycznych. W ramach treści nauczania (wymagań szczegółowych) analizowanego przedmiotu przewidziano realizację następujących działów (Rozporządzenie-e):

⁴ Takie rozwiązanie nie wyklucza podejmowania wątków charakterystycznych dla edukacji obywatelskiej podczas innych zajęć edukacyjnych, takich jak historia. Jak słusznie podkreślono w jednej z publikacji metodycznych, „przedmiot edukacja obywatelska nie powinien wypełniać samodzielnie ram kształcenia obywatelskiego w polskiej szkole. Powinien być postrzegany jako część szerszego [...] procesu uwzględniania w działaniu polskiej szkoły zasad i wartości demokracji, uczestnictwa i współpracy. Te zasady i wartości powinny być realizowane również w trakcie innych zajęć edukacyjnych (głównie historii, języka polskiego i godzin wychowawczych), dzięki docenieniu treści i form partycypacji uczniowskiej (np. uczniowskiego wolontariatu), jak i w samej strukturze funkcjonowania demokracji szkolnej, w tym realnym zaangażowaniu samorządu uczniowskiego, zgodnie z najlepszymi ideami polskiego społeczeństwa obywatelskiego i samorządności rozwijanym w XX i XXI wieku” (Małek i in., 2025, s. 7).

- człowiek i społeczeństwo,
- społeczeństwo obywatelskie,
- organy władzy publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej,
- prawa człowieka i ich ochrona,
- prawo w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wybrane problemy polityki publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej,
- współczesne stosunki międzynarodowe.

Tak więc podstawa programowa badanych zajęć edukacyjnych przewidywała realizację siedmiu działów, w ramach których odnajdziemy zagadnienia charakterystyczne dla następujących dyscyplin naukowych: nauki socjologiczne, nauki o polityce i administracji, nauki prawne, stosunki międzynarodowe⁵. Zgodnie zatem z podstawą programową edukacji obywatelskiej z 2018 roku, analizowane zajęcia zostały osadzone w ramach dziedziny nauk społecznych.

Szczegółowa analiza podstawy programowej prowadzi do wniosku, iż tematyka rocznic historycznych nie była w niej wyeksponowana. Nie oznacza to, iż w ogóle nie było miejsca na rozważenie ich znaczenia dla jednostki i społeczeństwa, niemniej jednak twórcy analizowanego dokumentu położyli nacisk na inny zakres wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Podstawowym celem podstawy programowej było przygotowanie jednostki do funkcjonowania w ramach państwa demokratycznego i społeczeństwa obywatelskiego. „Celem kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie jest kształtowanie postaw obywatelskich i prospołnotowych uczniów” (Rozporządzenie-e). W ramach tak zakreślonych ram przedmiotowych osoby uczące się miały zapoznać się z podstawowymi zasadami funkcjonowania społeczeństwa, systemu politycznego, systemu prawnego i stosunków międzynarodowych. Omawiając poszczególne punkty podstawy programowej nauczyciel mógł przybliżyć tematykę rocznic historycznych, jednakże nie stanowiły one głównego przedmiotu zainteresowania podczas lekcji edukacji obywatelskiej. Przykładowo, podczas realizacji działu pt. Organy władzy publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej osoby uczące się zapoznawały się z podstawami prawa konstytucyjnego RP. W związku z tym była przestrzeń do tego, aby przybliżyć okoliczności uchwalenia Konstytucji RP z 1997 r. (jak również wcześniej obowiązujących ustaw zasadniczych), niemniej jednak do podstawowych celów zajęć edukacyjnych należało przekazanie wiedzy i ukształtowanie umiejętności dotyczących systemu politycznego RP.

Podsumowując analizę podstawy programowej edukacji obywatelskiej z 2018 r. należy podkreślić, iż problematyka rocznic historycznych nie była w niej kluczowa, jednakże nie oznacza to, że wskazane zagadnienie w ogóle nie było poruszane podczas badanych lekcji. Jak zaznaczono w warunkach i sposobie realizacji wiedzy o społeczeństwie, kształcenie miało „prowadzić do ugruntowania postaw szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnoświatowego oraz ciekawości poznawczej, otwartości i tolerancji. Treści nauczania sformułowano tak, by uczeń miał świadomość wpływu obywateli na życie publiczne, ale jednocześnie rozumiał konieczność brania odpowiedzialności za własne wybory i decyzje. Musi przy tym mieć świadomość możliwości korzystania ze swoich praw” (Rozporządzenie-e).

⁵ Podstawą do wskazania dyscyplin naukowych była treść rozporządzenia w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Rozporządzenie-f).

Rocznice historyczne w podstawie programowej edukacji obywatelskiej z 2022 roku

W 2022 roku w miejsce Wiedzy o społeczeństwie realizowanej na poziomie podstawowym został wprowadzony nowy przedmiot – Historia i teraźniejszość. Tym samym od 1 września 2022 r. edukacja obywatelska w analizowanych szkołach ponadpodstawowych została oparta na nowej podstawie programowej (Rozporządzenie-g). W niniejszym punkcie odniesiono się do ówczesnego stanu prawnego, tj. bez uwzględniania zmian podstawy programowej HiT-u przyjętych w roku 2024.

Treści nauczania (wymagania szczegółowe) HiT-u zostały podzielone na siedem działów (Rozporządzenie-g):

- wiedza o podstawach życia społecznego,
- świat i Polska w latach 1945–1956,
- świat i Polska w latach 1956–1970,
- świat i Polska w latach 1970–1980,
- świat i Polska w latach 1980–1991,
- świat i Polska w latach 1991–2001,
- świat i Polska w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku.

Już wstępna komparatystyka podstaw programowych edukacji obywatelskiej z 2018 i 2022 r. prowadzi do wniosku, iż zostały one oparte na innych założeniach. O ile dokument z 2018 r. wyraźnie nawiązywał do perspektywy charakterystycznej dla nauk społecznych, o tyle w rozporządzeniu z 2022 r. dominowało podejście typowe dla historii. Co prawda w pierwszym dziale (wiedza o podstawach życia społecznego) odnajdziemy podobne treści nauczania, jak w podstawie programowej z 2018 roku⁶, niemniej jednak kolejne sześć działów nawiązuje do ujęcia historycznego. „Historia i teraźniejszość to przedmiot interdyscyplinarny łączący wiedzę o życiu społecznym człowieka i jego głównych instytucjach z wiedzą o najnowszych dziejach Polski i świata. Przedmiot, realizowany na początku procesu kształcenia w liceum ogólnokształcącym i technikum, umożliwi uczniom poznanie i zrozumienie najnowszych dziejów Polski i świata oraz przygotuje ich do świadomego i odpowiedzialnego udziału w życiu publicznym” (Roz-

⁶ W ramach działu I treści nauczania Historii i teraźniejszości przewidziano realizację m.in. następujących punktów: 1) człowiek jako „istota społeczna”; 2) koncepcja „umowy społecznej”; 3) klasyczne określenie dobra wspólnego i jego obecność we współczesnych doktrynach politycznych; 4) podstawowe sposoby realizacji społecznego bytu człowieka (rodzina, naród, państwo i związki państw); 5) znaczenie wspólnoty samorządowej; 6) wspólnoty i grupy; 7) proces tworzenia się narodu oraz różnorodność kontekstów znaczeniowych tego pojęcia; 8) znaczenie organizacji celowych (np. organizacji politycznych, związków zawodowych, stowarzyszeń); 9) charakter wspólnot religijnych; 10) państwo; 11) podstawowe atrybuty państwa i jednostek samorządu terytorialnego; 12) modele relacji kościołów i innych związków wyznaniowych z państwem; 13) klasyczna typologia ustrojów politycznych, współczesne przeciwstawienie demokracji i totalitaryzmu; 14) istota demokracji (w wersji klasycznej i liberalnej); 15) istota prawa, prawo stanowione, różnica między pozytywistyczną a prawnonaturalną koncepcją prawa; 16) sprawy regulowane przez prawo cywilne, rodzinne, administracyjne i karne; 17) podstawy i treść praw człowieka oraz ich związek z dziedzictwem cywilizacji zachodniej; 18) zasady ogólne i katalog praw człowieka wynikający z Konstytucji RP z 1997 r.; 19) sprawiedliwość jako moralny fundament ładu społecznego; 20) znaczenie roztropności, społecznej komunikacji, sporu, dialogu, kompromisu, solidarności i pokoju społecznego; 21) powody tworzenia się związków między państwowych (Rozporządzenie-g).

porządzenie-g). Konkludując uwagi wstępne na temat wprowadzonego w roku 2022 modelu edukacji obywatelskiej należy zaakcentować, iż nowy przedmiot stanowił połączenie dwóch dziedzin nauki, tj. nauk społecznych (dział I) i nauk humanistycznych (działy II–VII). Z tegoż faktu wynikają dwa wnioski. Po pierwsze, model edukacji obywatelskiej przyjęty w roku 2022 wyraźnie nawiązywał do perspektywy historycznej. W konsekwencji nasuwa się drugi wniosek – potencjalnie stwarzało to duże możliwości wyeksponowania tematyki rocznic historycznych od roku 1945 do drugiej dekady XXI wieku (taki zakres czasowy obejmowała podstawa programowa Historii i teraźniejszości). Dalsza, szczegółowa analiza podstawy programowej umożliwiła zweryfikowanie przyjętej hipotezy badawczej.

Kolejne działy (II–VII) podstawy programowej Historii i teraźniejszości zawierały wiele odniesień do rocznic historycznych. Wskazana problematyka była obecna (choć w różnym zakresie) w każdym z tych działów. W tym miejscu warto przywołać wybrane przykłady (Rozporządzenie-g):

- istota przełomu 1956 roku w Polsce i jego najważniejsze etapy (poznanski Czerwiec, Jasnogórskie Śluby Narodu, powrót Gomułki do władzy, uwolnienie prymasa Stefana Wyszyńskiego);
- znaczenie ideowo-moralne duszpasterskiego programu prymasa Stefana Wyszyńskiego (Jasnogórskie Śluby Narodu, Wielka Nowenna, obchody milenijne);
- znaczenie wyboru kardynała Karola Wojtyły na papieża dla Polski i świata;
- okoliczności i skutki wprowadzenia przez władze stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku;
- rola Kościoła katolickiego w Polsce w okresie po wprowadzeniu stanu wojennego (pomoc wszystkim prześladowanym, kultura bez cenzury, msze za ojczyznę, osoba bł. ks. Jerzego Popiełuszki, pielgrzymki św. Jana Pawła II do Polski w 1983 i 1987 roku);
- główne wydarzenia związane z przełomem 1989 roku w Polsce (Okrągły Stół, wybory 4 czerwca 1989 roku, wybór gen. Wojciecha Jaruzelskiego na prezydenta PRL, rząd Tadeusza Mazowieckiego), wybory kontraktowe;
- znaczenie 1991 roku w najnowszej historii Polski (pierwsze wolne wybory parlamentarne, powołanie rządu Jana Olszewskiego);
- różne wizje wyjścia Polski z postkomunizmu, polityczne znaczenie wyborów parlamentarnych i prezydenckich 2005 roku w Polsce;
- znaczenie i skutki katastrofy smoleńskiej 10 kwietnia 2010 roku dla państwa polskiego.

Powyżej przytoczone punkty podstawy programowej Historii i teraźniejszości wskazują, iż tematyka rocznic historycznych stanowiła ważne miejsce w ramach nowego przedmiotu. Warto także zwrócić uwagę na dwie kwestie szczegółowe. Po pierwsze, wśród omawianych rocznic duże znaczenie miały te, które były związane z Kościołem katolickim. Po drugie, obok roku 1989 wyeksponowano także rok 1991, jako istotny moment procesu transformacji systemowej (w tym powołanie rządu Jana Olszewskiego). Ponadto zwrócono uwagę na zjawisko postkomunizmu w perspektywie bariery rozwojowej⁷. Wskazane oko-

⁷ Uczeń charakteryzuje: a) „zjawisko postkomunizmu jako bariery rozwojowej i przedstawia najważniejsze przyczyny jego kryzysu w Polsce po 2001 roku”; b) „różne wizje wyjścia Polski z postkomunizmu i wyjaśnia, na czym polegało polityczne znaczenie wyborów parlamentarnych i prezydenckich 2005 roku w Polsce” (Rozporządzenie-g).

liczności stanowią część szerszego procesu, jakim było ustanowienie w roku 2022 nowego modelu edukacji obywatelskiej. W miejsce modelu bazującego na naukach społecznych, którego głównym celem było kształtowanie kompetencji obywatelskich, wprowadzono model narodowo-konserwatywny (oparty na perspektywie historycznej). W ramach tego modelu ważne miejsce zajmowały rocznice historyczne (odpowiednio wybrane i zaakcentowane), które miały kształtować poczucie przynależności do wspólnoty politycznej i narodowej. Reasumując poruszone zagadnienie warto zacytować fragment podstawy programowej, w ramach którego zostały wyartykułowane warunki i sposób realizacji przedmiotu. „Na kanwie omawianych tematów lub podczas obchodów rocznic narodowych można zorganizować w szkole prezentację niektórych artefaktów. Może to być doskonała okazja do wzbogacenia obchodów takich dni, jak: Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych, Dzień Samorządu Terytorialnego, Narodowy Dzień Pamięci Poznańskiego Czerwca 1956, Dzień Papieża Jana Pawła II, Dzień Pamięci Ofiar Stanu Wojennego” (Rozporządzenie-g). Zacytowany fragment podstawy programowej HiT-u wyraźnie wskazuje na duże znaczenie rocznic historycznych w ramach badanego przedmiotu, jak również na ich osadzenie w konkretnej perspektywie ideologiczno-światopoglądowej.

Podsumowanie

Rozważania zaprezentowane w głównej części artykułu prowadzą do wniosku, iż podstawy programowe edukacji obywatelskiej z lat 2018 i 2022 nie były tożsame (ani nawet zbliżone) jeśli chodzi o obecność zagadnienia rocznic historycznych. Tym samym podczas badanych zajęć edukacyjnych nie mieliśmy do czynienia z ustalonym kanonem rocznic historycznych i sposobem ich prezentacji, a zatem wdrażane reformy w istotny sposób zmodyfikowały badaną kwestię. Po odniesieniu się do problemu badawczego należy kilka uwag poświęcić pytaniom szczegółowym. W tym zakresie warto zaakcentować następujące kwestie:

- P1 – w podstawie programowej edukacji obywatelskiej z 2018 r. (WOS na poziomie podstawowym) problematyka rocznic historycznych nie była wyeksponowana, stanowiły one tło w ramach głównego nurtu treści programowych, które były skoncentrowane na umiejętnościach i kompetencjach obywatelskich; niemal całość przedmiotu została osadzona w perspektywie nauk społecznych;
- P2 – w podstawie programowej edukacji obywatelskiej z 2022 r. (HiT) problematyka rocznic historycznych zyskała ważne miejsce, stanowiły one jeden z głównych wymiarów analizowanych zajęć edukacyjnych; zasadniczo wprowadzony przedmiot został zaprojektowany w perspektywie historycznej z elementami nauk społecznych;
- P3 – w badanych szkołach ponadpodstawowych (czteroletnich liceach ogólnokształcących i pięcioletnich technikach) nie występował jednolity model edukacji obywatelskiej, w istocie w krótkim czasie doszło do znacznej zmiany w tym zakresie – od modelu opartego na kształtowaniu umiejętności i kompetencji obywatelskich (WOS) do modelu narodowo-konserwatywnego (HiT).

Na kształt formalnej edukacji obywatelskiej duży wpływ ma władza publiczna, w szczególności należy zwrócić uwagę na władzę ustawodawczą i władzę wykonawczą. W swym zasadniczym wymiarze system oświaty RP jest ukształtowany w drodze

aktów prawnych, które są efektem właściwych ścieżek legislacyjnych. Konsekwencją takiej sytuacji jest fakt, iż podmioty uczestniczące w odpowiednich procesach stanowienia prawa (w szczególności należy uwzględnić proces ustawodawczy i ścieżkę legislacyjną dotyczącą rozporządzeń) mają duży wpływ na funkcjonowanie systemu oświaty. Przedmiotem niniejszego artykułu jest tematyka rocznic historycznych, a zatem w tym przypadku w szczególności należało uwzględnić podstawy programowe. Przyjmowane są one w drodze rozporządzeń ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania⁸. W związku z tym kształt podstaw programowych – w tym zakres realizowanych treści nauczania – jest określany przez aktorów politycznych tworzących Radę Ministrów (zazwyczaj dysponują większością sejmową). W ten sposób system oświaty, choć co do zasady charakteryzuje się pewnym zakresem autonomii, pozostaje w bezpośrednim związku z systemem politycznym. Biorąc pod uwagę istniejące podziały społeczno-polityczne w Polsce, różnice w zakresie interpretacji kluczowych zagadnień dotyczących systemu społecznego, należy zaakcentować, iż znajdują one odbicie również we wdrażanych reformach systemu oświaty⁹. Jako że wybór i rozważenie odpowiednich (z punktu widzenia poszczególnych środowisk politycznych) rocznic historycznych ma duże znaczenie w kształtowaniu postaw jednostek¹⁰, także ten obszar jest podatny na działanie opisanego mechanizmu. Tym samym można osadzić zmiany systemu oświaty w ramach szerszych procesów społeczno-politycznych. „Częste zmiany zakresu przedmiotowego edukacji obywatelskiej w Polsce pozostają w ścisłym związku ze znaczną polaryzacją sceny politycznej i społeczeństwa; każda ze stron inaczej postrzega wiele kwestii z zakresu polityki, prawa, stosunków międzynarodowych, historii, co przekłada się również na inne akcenty w ramach rozwiązań szczegółowych, takich jak treści nauczania w ramach edukacji formalnej (w tym obywatelskiej)” (Rachwał, 2024, s. 292).

Reasumując należy wskazać, iż zmiany dotyczące zakresu i sposobu prezentacji rocznic historycznych podczas lekcji edukacji obywatelskiej wpisują się w szersze zjawisko, jakim są częste reformy systemu oświaty RP. Do rzadkości nie należą sytuacje, gdy kolejne zmiany nie pozwalają nawet na pełne wdrożenie i dokonanie ewaluacji wcześniejszych reform. Wskazana sytuacja z pewnością ma wiele przyczyn, niemniej jednak wydaje się, iż do głównych przesłanek należy kwestia uwarunkowań politycznych. Jak

⁸ Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania określa, w drodze rozporządzenia podstawę programową kształcenia ogólnego m.in. dla liceum ogólnokształcącego i technikum, „uwzględniając w szczególności zestawy celów kształcenia i treści nauczania, umiejętności uczniów, a także zadania wychowawczo-profilaktyczne szkół, odpowiednio do poszczególnych etapów edukacyjnych i typów szkół” (Ustawa-b, art. 47 ust. 1 pkt 1).

⁹ Podobna sytuacja występowała już w okresie II RP. Wówczas również był zauważalny proces zmian w zakresie priorytetów edukacji obywatelskiej. „W pierwszych programach nauczania szkół średnich sprowadzały się one do treści wychowania narodowego, opartego na tradycjach polskiej kultury narodowej, zaś pod koniec lat dwudziestych zostały zdecydowanie podporządkowane idei wychowania państwowego. Różnica polegała na odmiennej interpretacji Rzeczypospolitej i kultury narodowej. W pierwszym przypadku Polskę identyfikowano z narodem, w drugim zaś z państwem” (Leżańska, 2019, s. 219; zob. również: Solarczyk-Szwec, Kopińska, *Od edukacji...*, s. 6–7).

¹⁰ Postawy są ocenami ludzi, przedmiotów lub poglądów, składają się z trzech części w sumie tworzących ocenę „obiektu postawy”, czyli np. osoby czy zagadnienia społeczno-politycznego (Aronson, Wilson, Akert, 2012, s. 180).

podkreśliła K. Kaszlińska, edukacja obywatelska jest wielorako interpretowana i uwiłkła w rozmaite konteksty światopoglądowe (Kaszlińska, 2013, s. 7). Często nowa władza (większość rządowa) ma ambicje wprowadzania reform systemu oświaty, w tym reform podstaw programowych. W efekcie zmieniają się priorytety w zakresie celów kształcenia i treści nauczania, co skutkuje także modyfikacjami dotyczącymi rocznic historycznych. Jak ustalono w głównej części niniejszego artykułu, o ile w podstawie programowej edukacji obywatelskiej z 2018 roku nie stanowiły one głównego wymiaru realizowanych treści nauczania, o tyle w podstawie programowej z 2022 roku znacznie zyskały na znaczeniu.

Bibliografia

- Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M. (2012), *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo: Zysk i S-ka, Poznań.
- Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka jako zadanie wszystkich nauczycieli. Opis kompetencji nauczycielskich i sposobów ich rozwijania* (2012), red. S. Keating-Chetwynd, Publikacja Rady Europy, Wydanie polskie: Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa.
- Gierszewski D. (2017), *Edukacja obywatelska w przestrzeni lokalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Hildebrandt-Wypych D. (2012), *Edukacja obywatelska w świetle współczesnych przemian koncepcji obywatelstwa w państwie narodowym*, „Studia Edukacyjne”, nr 21.
- Kaszlińska K. (2013), *Edukacja obywatelska – podstawowe uwarunkowania*, „Zbliżenia Cywilizacyjne”, nr 9.
- Leżańska W. (2019), *Edukacja obywatelska w szkołach średnich ogólnokształcących w Polsce międzywojennej*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 1–2.
- Lubik-Reczek N. (2024), *Partycypacja i edukacja obywatelska młodego pokolenia. Rozważania na tle doświadczeń polskich debat oxfordzkich*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań.
- Maj A. (2022), *Podmiotowość i autonomia – nauczyciel w polskim systemie edukacji*, „Roczniki Pedagogiczne”, nr 14(2).
- Małek U., Napiontek O., Paździor K., Rabięga A., Wasilewska O., Witkowski J., Zamęcki Ł., Zaremba M. (2025), *Edukacja obywatelska. Komentarz metodyczny do podstawy programowej przedmiotu*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Instytut Badań Edukacyjnych Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa, https://biblioteka.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2025/08/EDUKACJA_OBYWATELSKA_-_Komentarz_metodyczny_do_podstawy_programo-1.pdf, 10.08.2025.
- Nowosad I., Segiet W. (2025), *Autonomia szkoły. Studia z pedagogiki szkoły*, Wydawnictwo: Difin, Warszawa.
- Rachwał M. (2010), *Demokracja bezpośrednia w procesie kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Rachwał M. (2024), *Edukacja obywatelska w Polsce. Rozważania na tle przedmiotu historia i terazniejszość*, „Przegląd Politologiczny”, nr 4.
- Rozporządzenie-a = Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 6 marca 2025 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*, Dz. U. 2025, poz. 382.
- Rozporządzenie-b = Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 20 maja 2024 r. *w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół*, Dz. U. 2024, poz. 781, z późn. zm.

- Rozporządzenie-c = Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie *ramowych planów nauczania dla publicznych szkół*, Dz. U. 2019, poz. 639, z późn. zm.
- Rozporządzenie-d = Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 8 marca 2022 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół*, Dz. U. 2022, poz. 658.
- Rozporządzenie-e = Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie *podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*, Dz. U. 2018, poz. 467.
- Rozporządzenie-f = Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie *dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych*, t.j. Dz. U. 2025, poz. 211.
- Rozporządzenie-g = Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 8 marca 2022 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*, Dz. U. 2022, poz. 622.
- Solarczyk-Szwec H., Kopińska V., *Od edukacji narodowej do obywatelskiej w Polsce. Wprowadzenie*, w: V. Kopińska, H. Solarczyk-Szwec, *Edukacja obywatelska w Polsce* („Bürgerbildung in Polen”), https://www.pedagogika.umk.pl/panel/wp-content/uploads/EO_PL.pdf, 20.09.2025.
- Stobiecki R. (2016), *Polityka historyczna a edukacja szkolna we współczesnej Polsce. Kilka uwag do dyskusji*, w: *Historia i pamięć. Studia i szkice historiograficzne*, red. J. Kolbuszewska, R. Stobiecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Ustawa-a = Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. *Karta Nauczyciela*, t.j. Dz. U. 2024, poz. 986, z późn. zm.
- Ustawa-b = Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. *Prawo oświatowe*, t.j. Dz. U. 2025, poz. 1043, z późn. zm.
- Ustawa-c = Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. *o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji*, t.j. Dz. U. 2024, poz. 1606.
- Wolff-Powęska A. (2007), *Polskie spory o historię i pamięć. Polityka historyczna*, „Przegląd Zachodni”, nr 1.

The Image of Historical Anniversaries in the Education System of the Republic of Poland on the Example of Civic Education

Summary

The subject of this article is historical anniversaries in the Polish education system. Due to the breadth of the research topic, considerations were limited to one subject: civic education implemented in upper secondary schools (general secondary schools and technical schools). The author of this text encompasses two subjects under the term “civic education”: social studies at the basic level (2018 core curriculum), and history and the present (2022 core curriculum). The aim of the study was to determine the scope and manner of presenting historical anniversaries during civic education lessons. The research question addressed is as follows: to what extent did changes to the core curriculum for civic education in the studied upper secondary schools address the issue of presenting historical anniversaries? The adopted methodological assumptions influenced the choice of research methods. Among them, the following were of primary importance: the method of analysis and criticism of literature (sources), the method of document analysis, the comparative method, and the systemic approach.

Research findings indicate that the 2018 and 2022 core curriculum for civic education differed significantly in terms of the inclusion of historical anniversaries. The 2018 regulation was based on a social science perspective, with the primary goal of the subject being analyzed being the development of civic skills and competencies. This does not mean that there was no scope for addressing historical anniversaries, but they did not constitute the primary focus of study. The situation was different in the

2022 core curriculum. In this case, historical anniversaries constituted an important component of civic education, which was related to the adoption of a new model of civic education, i.e., a national-conservative model.

Key words: historical anniversaries, education system, formal education, core curriculum, civic education, social studies, history and the present

Wkład autorów (Author Contributions)

Konceptualizacja (Conceptualization): Marcin Rachwał

Zestawienie danych (Data curation): Marcin Rachwał

Analiza formalna (Formal analysis): Marcin Rachwał

Piśmiennictwo – oryginalny projekt (Writing – original draft): Marcin Rachwał

Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie (Writing – review & editing): Marcin Rachwał

Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy.

(Competing interests: The author have declared that no competing interests exist)

